

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ГАЛИЦЬКИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ ІМЕНІ В'ЯЧЕСЛАВА ЧОРНОВОЛА
ЮРИДИЧНЕ ВІДДІЛЕННЯ

Циклова комісія юридичних дисциплін

КУРСОВА РОБОТА
з дисциплін
Кримінальне право України та Кримінальний процес

на тему:

КАТУВАННЯ (СТ. 127 КК УКРАЇНИ) ТА ВІДМЕЖУВАННЯ
ВІД ІНШИХ СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА
ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ У
КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Виконав:

Студент групи Пб-31

Гинда Дмитро

Керівник:

Кухар В.В.

Оцінка _____

Тернопіль, 2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА	
КАТУВАННЯ ЯК КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ.....	6
1.1. Соціально-правова обумовленість криміналізації катування.....	6
1.2. Об'єктивні ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 127 КК України.....	9
1.3. Суб'єктивні ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 127 КК України.....	16
РОЗДІЛ 2. ВІДМЕЖУВАННЯ КАТУВАННЯ ВІД СУМІЖНИХ СКЛАДІВ	
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ.....	21
2.1. Відмежування катування від примушування давати показання (ст. 373 КК України).....	21
2.2. Відмежування катування від побойів, мордування та інших кримінальних правопорушень проти життя і здоров'я особи.....	24
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ КАТУВАННЯ У	
КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	27
3.1. Предмет доказування у кримінальних провадженнях щодо катування.....	27
3.2. Проблемні питання збирання, перевірки та оцінки доказів у справах про катування.....	28
3.3. Судова практика та напрями вдосконалення доказування катування.....	30
ВИСНОВКИ.....	33
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	35

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Забезпечення поваги до честі, гідності, життя та здоров'я людини є одним із ключових обов'язків демократичної правової держави. Конституція України проголошує людину, її життя і здоров'я, честь, гідність, недоторканність та безпеку найвищою соціальною цінністю, а також гарантує кожному право на захист від катувань, жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання. Заборона катувань має абсолютний характер і не допускає жодних винятків чи обмежень навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що кримінальне правопорушення, передбачене статтею 127 Кримінального кодексу України, посягає не лише на здоров'я особи, а й на її гідність, фізичну та психічну недоторканність. Незважаючи на законодавче закріплення кримінальної відповідальності за катування, у правозастосовній практиці виникають труднощі щодо правильної кримінально-правової кваліфікації таких діянь, їх відмежування від суміжних складів кримінальних правопорушень, а також збирання та оцінки доказів у кримінальному провадженні.

Особливої актуальності ця проблематика набула в умовах збройної агресії проти України, коли питання документування фактів катувань, притягнення винних до кримінальної відповідальності та забезпечення належного розслідування набули не лише національного, а й міжнародного значення. Ефективність кримінального переслідування у таких справах значною мірою залежить від правильного визначення всіх елементів складу кримінального правопорушення, встановлення мети та мотивів винної особи, належної оцінки доказів і застосування положень кримінального та кримінального процесуального законодавства.

Проблематика кримінальної відповідальності за катування була предметом наукових досліджень багатьох українських учених у галузі кримінального права та кримінального процесу. Окремі питання кримінально-правової

характеристики катування, його відмежування від суміжних кримінальних правопорушень, особливостей кваліфікації та доказування висвітлювалися у працях вітчизняних науковців. Водночас зміни кримінального законодавства, розвиток судової практики, а також необхідність урахування міжнародних стандартів захисту прав людини зумовлюють потребу у подальшому комплексному дослідженні зазначеної проблематики.

Щодо **стану дослідження теми**, то варто відмітити, що у доктрині кримінальної науки є чимало наукових досліджень з обраної теми. Серед науковців, які мають наукові доробки з кримінальної відповідальності за катування, слід назвати як українських, так й іноземних: Богатирьов І. Г., Булавін Є. Д., Воробей П. А., Вакулик О. О., Гришук В. К., Гладких Г. Ю., Діл Д., Еванс М., Донеллі М., Ігнатов О. М., Катеринчук К. В., Кобзин Д. О., Коваленко В. В., Колуччі В., Кончаковська В. В., Костенко О. М., Лихова С. Я., Левицька Л. В., Мартиненко О. А., Мельник М. І., Михайленко П. П., Музика А. А., Навроцький В. О., Осадчий В. І., Панов М. І., Поліщук Ю. О., Проценко Ю. О., Римарчук Р. М., Слуцька, Т. І., Тацій В. Я., Туляков В. О., Хавронюк М. І., Червяцова А. О., Шакур В. І., Ярмиш О. Н. та інші.

Об'єктом даного дослідження є суспільні відносини, що виникають у сфері кримінально-правової охорони особи від катувань та під час здійснення кримінального провадження щодо таких кримінальних правопорушень.

Предметом курсового дослідження є норми кримінального та кримінального процесуального законодавства України, міжнародно-правові акти, практика їх застосування, наукові підходи до визначення ознак складу кримінального правопорушення «Катування», його відмежування від суміжних складів кримінальних правопорушень, а також проблеми доказування у кримінальному провадженні.

Метою курсової роботи є комплексне дослідження кримінально-правової характеристики катування, передбаченого статтею 127 Кримінального кодексу України, особливостей його відмежування від суміжних складів кримінальних

правопорушень, а також аналіз проблем доказування у кримінальному провадженні.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі **завдання**:

- дослідити соціально-правову обумовленість криміналізації катування;
- охарактеризувати об'єктивні ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 127 КК України;
- проаналізувати суб'єктивні ознаки складу кримінального правопорушення «Катування»;
- здійснити відмежування катування від суміжних складів кримінальних правопорушень;
- визначити особливості предмета доказування у кримінальних провадженнях щодо катування;
- дослідити проблемні питання збирання, перевірки та оцінки доказів у справах про катування;
- сформулювати пропозиції щодо вдосконалення правозастосовної практики у сфері кримінально-правової протидії катуванню.

РОЗДІЛ 1. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КАТУВАННЯ ЯК КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

1.1. Соціально-правова обумовленість криміналізації катування

Соціальна обумовленість запровадження кримінальної відповідальності за катування вже тривалий час перебуває у полі зору наукової спільноти. Ще представники епохи Просвітництва наголошували на тому, що зміни у суспільному житті безпосередньо впливають на розвиток права, зокрема й кримінально-правових заборон. У подальшому, особливо в другій половині ХХ століття, ця проблематика набула активного розвитку в юридичній науці. Саме в цей період сформувалися наукові підходи, відповідно до яких криміналізація суспільно небезпечних діянь розглядалася як результат впливу комплексу соціальних, правових, економічних і політичних чинників.

Значний внесок у дослідження підстав криміналізації зробили українські науковці, які запропонували комплексне бачення передумов встановлення кримінальної відповідальності. Зокрема, було виокремлено вісім основних факторів, що можуть обґрунтовувати як запровадження кримінально-правової заборони, так і необхідність її коригування або скасування.

До таких факторів належать: об'єктивні процеси та тенденції розвитку суспільства; можливі соціальні наслідки застосування кримінально-правових заходів; моральні цінності та уявлення, що переважають у суспільстві; наявність матеріальних і фінансових ресурсів, необхідних для реалізації кримінально-правової політики; рівень розвитку науки, техніки та сучасних технологій; спроможність норм кримінального права стимулювати правомірну поведінку; ефективність механізмів контролю за дотриманням кримінально-правових приписів; закономірності функціонування систем державного управління.

Формування та збереження кримінальної відповідальності за катування зумовлюється сукупністю взаємопов'язаних чинників. Одним із визначальних серед них є нормативний фактор, який охоплює систему правових норм,

спрямованих на регулювання та охорону суспільних відносин, що потребують особливого кримінально-правового захисту.

Вагомий вплив на формування сучасного розуміння неприпустимості катувань справили міжнародно-правові процеси, що розгорнулися після завершення Другої світової війни. Масові порушення прав людини та злочини проти людяності, вчинені в цей період, засвідчили необхідність створення ефективних міжнародних механізмів захисту особи. Наслідком цього стало утвердження людської гідності як однієї з основоположних цінностей міжнародного права та закріплення абсолютної заборони катувань у низці міжнародно-правових актів.

Упродовж другої половини XX століття міжнародною спільнотою було прийнято низку документів, які сформували сучасні стандарти захисту людини від катувань, жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання. До таких актів належать: Загальна декларація прав людини; Женевські конвенції, у тому числі щодо поліпшення становища поранених і хворих у діючих арміях, поводження з військовополоненими та захисту цивільного населення під час війни; Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод; Міжнародний пакт про громадянські і політичні права; Декларація про захист усіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання; Токійська декларація основних медичних принципів щодо попередження катувань і негуманного поводження із затриманими та ув'язненими особами; Європейська конвенція про запобігання катуванням, нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню.

Зазначені міжнародно-правові акти заклали основу універсальної системи гарантування прав людини та визначили заборону катувань як один із фундаментальних принципів міжнародного права. Їх прийняття стало важливим етапом у розвитку міжнародних стандартів захисту особи та зумовило необхідність імплементації відповідних положень у національне законодавство держав.

Еволюція українського кримінального законодавства також свідчить про поступове посилення правових гарантій захисту людини від катувань. Так, Кримінальний кодекс Української РСР 1960 року не містив самостійної норми, яка б передбачала кримінальну відповідальність за катування. Водночас принципово новий етап розвитку національного законодавства розпочався після прийняття Конституції України, статтею 28 якої встановлено, що жодна особа не може бути піддана катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поводженню чи покаранню [1]. Закріплення цього положення на конституційному рівні стало визначальною передумовою подальшого вдосконалення кримінально-правової охорони прав людини.

Наступним важливим кроком стало прийняття у 2001 році нового Кримінального кодексу України (далі – КК України), який уперше передбачив окрему кримінально-правову норму, що встановлює відповідальність за катування як самостійне кримінальне правопорушення [2].

Суттєве значення для обґрунтування кримінальної відповідальності за катування мають кримінологічні чинники, які свідчать про необхідність кримінально-правової заборони таких діянь. Насамперед до них належить суспільна небезпечність, під якою розуміють властивість діяння завдавати істотної шкоди або створювати реальну загрозу суспільним відносинам, що перебувають під охороною кримінального закону [3, с. 73]. Ступінь такої небезпечності визначається сукупністю об'єктивних і суб'єктивних ознак конкретного кримінального правопорушення.

Катування належить до найбільш небезпечних посягань на права людини, оскільки поєднує заподіяння фізичних чи психічних страждань із грубим приниженням людської гідності. Особливістю цього кримінального правопорушення є його жорстокий характер, а наслідки можуть мати тривалий вплив на фізичний і психоемоційний стан потерпілого. З огляду на це в науковій літературі неодноразово висловлюється думка про невідповідність санкції, передбаченої статтею 127 КК України, ступеню суспільної небезпечності такого

діяння, адже покарання у виді позбавлення волі на строк від двох до п'яти років не завжди відображає тяжкість заподіяної шкоди.

Іншим вагомим кримінологічним фактором є поширеність випадків катування. Про актуальність цієї проблеми свідчать результати діяльності правоохоронних органів, матеріали судової практики, а також інформація, яку систематично оприлюднюють національні й міжнародні правозахисні організації. Наявність таких фактів підтверджує необхідність збереження ефективних механізмів кримінально-правового реагування на подібні прояви.

Поряд із кримінологічними чинниками важливе значення мають і інституційні передумови криміналізації катування. Вони проявляються у впливі міжнародних організацій, правозахисних об'єднань, засобів масової інформації та інститутів громадянського суспільства, діяльність яких спрямована на виявлення випадків порушення прав людини, привернення до них суспільної уваги та формування запиту на належну правову реакцію з боку держави.

1.2. Об'єктивні ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 127 КК України

Аналізуючи кримінально-правову характеристику катування, насамперед необхідно звернути увагу на об'єкт кримінального правопорушення, оскільки саме він є одним із визначальних елементів складу будь-якого кримінального правопорушення. Встановлення об'єкта посягання дає змогу визначити, яким саме суспільним відносинам завдається шкода або створюється загроза її заподіяння, а також правильно здійснити кримінально-правову кваліфікацію діяння.

Загальним об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого статтею 127 КК України, є сукупність усіх суспільних відносин, що перебувають під охороною кримінального законодавства. До них належать права і свободи людини та громадянина, власність, громадський порядок, громадська й національна безпека, навколишнє природне середовище, а також

конституційний лад України й інші суспільні цінності, яким кримінальний закон забезпечує правовий захист.

Досліджуючи систему об'єктів кримінально-правової охорони, професор А. В. Савченко пропонує застосовувати їх ієрархічну класифікацію, побудовану за принципом «по вертикалі» [4, с. 125]. Відповідно до цього підходу виділяють три взаємопов'язані рівні: загальний, родовий і безпосередній об'єкти. Загальний об'єкт охоплює всю систему суспільних відносин, що захищаються кримінальним законом; родовий об'єкт об'єднує однорідні суспільні відносини, на які посягає певна група кримінальних правопорушень; безпосередній об'єкт характеризує конкретне благо, якому заподіюється шкода внаслідок вчинення окремого кримінального правопорушення. Стосовно катування такими благами виступають здоров'я, честь, гідність, особиста свобода та недоторканність людини.

Запропонована класифікація узгоджується із загальнофілософським поділом на загальне, особливе та одиничне, що дає змогу більш повно розкрити сутність об'єкта кримінально-правової охорони та його місце в системі кримінального права.

Як уже зазначалося, загальний об'єкт катування становить сукупність усіх суспільних відносин, які охороняються кримінальним законодавством України. Такий підхід відображає системний характер кримінально-правової охорони, оскільки посягання на конкретне благо одночасно зачіпає й ширшу систему суспільних відносин, що забезпечують реалізацію прав і свобод людини [5, с. 160-161].

Отже, визначення об'єкта кримінального правопорушення має не лише теоретичне, а й практичне значення. Саме правильне встановлення загального, родового та безпосереднього об'єктів створює основу для належної кваліфікації катування, його відмежування від суміжних складів кримінальних правопорушень і правильного застосування норм кримінального законодавства.

Визначення родового об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого статтею 127 КК України, і сьогодні залишається дискусійним

питанням у теорії кримінального права. У наукових працях відсутня єдина позиція щодо його змісту. Переважна частина дослідників розглядає родовий об'єкт як сукупність однорідних суспільних відносин, які об'єднані спільними ознаками та слугують критерієм систематизації кримінальних правопорушень в Особливій частині Кримінального кодексу України [6, с. 49].

З огляду на законодавче розміщення статті 127 КК України та характер суспільно небезпечного діяння, родовим об'єктом катування доцільно вважати здоров'я людини. Такий підхід узгоджується із загальноприйнятою класифікацією кримінальних правопорушень проти особи, відповідно до якої виокремлюють злочини проти життя (статті 115-120, 129 КК України), злочини проти здоров'я (статті 121-128, 130, 133 КК України), а також кримінальні правопорушення, що створюють небезпеку для життя чи здоров'я людини (статті 131, 132, 138-145 КК України) [7, с. 398].

Отже, за своїм змістом катування належить до кримінальних правопорушень, які посягають насамперед на здоров'я людини. Водночас охорона цього блага поширюється на весь період існування людини – від початку пологової діяльності й до настання біологічної смерті, що підтверджує особливу цінність здоров'я як об'єкта кримінально-правової охорони [8, с. 175].

Разом із тим не кожне заподіяння шкоди здоров'ю є підставою для притягнення особи до кримінальної відповідальності. Кримінальне законодавство передбачає низку обставин, за наявності яких такі дії визнаються правомірними або такими, що виключають кримінальну протиправність. До них належать необхідна оборона (ст. 36 КК України), затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (ст. 38 КК України), крайня необхідність (ст. 39 КК України), а також випадки правомірного медичного втручання, що здійснюється за добровільною згодою пацієнта, зокрема під час проведення складних хірургічних операцій, трансплантації органів чи ампутації кінцівок [9, с. 142].

Таким чином, аналіз родового об'єкта катування свідчить, що основним благом, яке охороняється статтею 127 КК України, є здоров'я людини. Проте

кримінально-правова оцінка посягання залежить не лише від факту заподіяння шкоди, а й від умов, за яких вона була завдана, оскільки в окремих випадках закон визнає такі дії соціально виправданими та правомірними.

Безпосередній об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого статтею 127 КК України, пов'язаний із тими суспільними цінностями, яким у результаті вчинення катування заподіюється безпосередня шкода. Насамперед таким об'єктом є фізичне та психічне здоров'я людини, що характеризує її здатність до повноцінного фізичного, психологічного і соціального функціонування. Саме на ці блага спрямовується протиправний вплив винної особи, яка шляхом заподіяння сильного фізичного болю або моральних страждань порушує нормальний стан потерпілого.

Разом із цим склад кримінального правопорушення, передбачений статтею 127 КК України, не обмежується посяганням виключно на здоров'я особи. Обов'язковим додатковим безпосереднім об'єктом виступає воля людини, адже катування здебільшого застосовується з метою примусити потерпілого чи іншу особу діяти всупереч власному волевиявленню. Водночас такі дії неминуче посягають і на інші особисті немайнові блага, зокрема честь, гідність, особисту свободу та недоторканність людини. Залежно від конкретних обставин вчинення кримінального правопорушення шкода може бути заподіяна також іншим об'єктам кримінально-правової охорони, серед яких авторитет органів державної влади, інтереси правосуддя, належне здійснення службової діяльності, статева свобода та статева недоторканність особи [10, с. 316].

Характеризуючи об'єкт катування, необхідно також звернути увагу на особу потерпілого. Аналіз положень частини першої статті 127 КК України свідчить, що потерпілим може бути не лише людина, щодо якої безпосередньо застосовуються дії, що мають ознаки катування. Законодавець допускає можливість використання насильства щодо однієї особи як способу психологічного впливу на іншу для досягнення визначеної мети. Так, катування може здійснюватися у присутності близького родича, члена сім'ї, друга, колеги чи навіть сторонньої особи з метою примусити третю особу надати певні

відомості, вчинити або утриматися від вчинення певних дій чи прийняти рішення всупереч власній волі.

Отже, безпосередній об'єкт катування має комплексний характер. Це кримінальне правопорушення посягає не лише на фізичне й психічне здоров'я людини, а й на її свободу волевиявлення, честь, гідність та інші особисті права, що зумовлює підвищений ступінь його суспільної небезпечності та потребу в належному кримінально-правовому захисті.

Одним із найважливіших елементів складу кримінального правопорушення є його об'єктивна сторона, яка відображає зовнішній прояв протиправної поведінки. У теорії кримінального права до її основних ознак відносять суспільно небезпечне діяння, шкідливі наслідки такого діяння, причинний зв'язок між ними, а також факультативні елементи, до яких належать місце, час, спосіб, обстановка, а також засоби й знаряддя вчинення кримінального правопорушення [11, с. 98].

Водночас лише перші три із зазначених ознак мають обов'язковий характер для більшості складів кримінальних правопорушень. Інші елементи враховуються лише тоді, коли вони прямо передбачені кримінальним законом або мають значення для правильної кваліфікації конкретного діяння.

Аналізуючи об'єктивну сторону катування, передбаченого статтею 127 КК України, слід зазначити, що цей склад належить до матеріальних. Це означає, що кримінальне правопорушення вважається закінченим не з моменту вчинення певних дій, а лише після настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді заподіяння потерпілому сильного фізичного болю чи фізичних або моральних страждань [12, с. 57].

З урахуванням особливостей законодавчої конструкції статті 127 КК України об'єктивна сторона катування охоплює три взаємопов'язані елементи:

суспільно небезпечне діяння, яке може проявлятися у завданні побоїв, заподіянні мучень або вчиненні інших насильницьких дій;

суспільно небезпечні наслідки, що виражаються у спричиненні потерпілому сильного фізичного болю чи моральних і фізичних страждань;

причинний зв'язок між вчиненим діянням і наслідками, які настали в результаті такого впливу [10, с. 316].

Отже, об'єктивна сторона катування характеризується сукупністю обов'язкових ознак, встановлення яких має вирішальне значення для правильної кримінально-правової кваліфікації. Відсутність хоча б одного із зазначених елементів унеможливилює визнання діяння таким, що містить склад кримінального правопорушення, передбаченого статтею 127 КК України.

Для правильної кваліфікації катування важливе значення має з'ясування змісту окремих способів його вчинення, зокрема таких понять, як «мучення», «побої» та «інші насильницькі дії». Незважаючи на їх широке застосування у кримінально-правовій теорії та практиці, у науковій літературі відсутній єдиний підхід до їх тлумачення. Одне з найбільш ґрунтовних визначень запропоновано професором А. В. Савченком.

Науковець зазначає, що під мученням слід розуміти умисне спричинення людині тривалих фізичних або психічних страждань шляхом позбавлення її життєво необхідних умов існування чи утримання в обстановці, яка негативно впливає на здоров'я. Такі дії можуть проявлятися, зокрема, у позбавленні потерпілого води, їжі, тепла, а також у створенні умов, за яких людина втрачає можливість нормально орієнтуватися в часі й просторі або позбавляється природних відчуттів, таких як зір чи слух [4, с. 137].

Поняття побоїв учений пов'язує з неодноразовим нанесенням ударів по тілу потерпілого. При цьому обов'язковою ознакою є множинність таких ударів, однак вони не повинні спричиняти тяжких тілесних ушкоджень. Саме систематичність фізичного впливу відрізняє побої від одноразового застосування насильства [4, с. 137].

Не менш широким за своїм змістом є поняття «інші насильницькі дії», яке охоплює різні форми фізичного та психологічного впливу на потерпілого. До них, зокрема, належать створення загрози удушення із застосуванням поліетиленового пакета чи протигаза, погрози використання зброї або електричного струму, посягання на статеву свободу та недоторканність,

примушування до вживання непридатних для споживання речовин, обливання холодною водою, підвішування людини, нацьковування тварин, тривале утримання в ізоляції, фізичне придушення, а також тривалий вплив надмірно гучних звуків. Спільною ознакою таких способів є їх спрямованість на заподіяння потерпілому сильних фізичних/психічних страждань, формування почуття страху, безпорадності та приниження людської гідності [4, с. 137].

У юридичній літературі звертається увага на те, що характерною рисою катування є не лише сам факт застосування насильства, а й його інтенсивність, тривалість або систематичність. Саме багаторазовість чи довготривалість фізичного або психічного впливу дозволяє відмежувати катування від окремих суміжних кримінальних правопорушень [13, с. 267].

Окремої уваги потребує поняття «мордування», яке за своїм змістом є близьким до мучення та катування. Відповідно до пункту 3.3 Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, мордування полягає у багаторазовому або тривалому заподіянні фізичного болю шляхом щипання, шмагання, нанесення численних незначних ушкоджень тупими чи гостроколючими предметами, впливу високих або низьких температур та інших подібних дій [14].

Отже, аналіз наведених понять свідчить, що законодавець і науковці розмежовують окремі форми насильницького впливу залежно від їх характеру, тривалості, інтенсивності та наслідків для потерпілого. Таке розмежування має не лише теоретичне, а й практичне значення, оскільки сприяє правильній кримінально-правовій кваліфікації катування та його відмежуванню від суміжних кримінальних правопорушень.

Подібною позиції дотримується й Л. І. Тіцька, яка звертає увагу на те, що законодавча конструкція об'єктивної сторони катування не позбавлена певних недоліків. На думку дослідниці, її зміст значною мірою перетинається з ознаками інших кримінальних правопорушень, передбачених Особливою частиною Кримінального кодексу України. Зокрема, окремі елементи об'єктивної сторони катування простежуються у складах кримінальних правопорушень,

передбачених статтею 120 КК України (доведення до самогубства шляхом жорстокого поводження), частиною другою статті 121 КК України (умисне тяжке тілесне ушкодження, вчинене способом, що має характер особливого мучення), а також частинами першою і другою статті 126 КК України, які встановлюють відповідальність за побої, інші насильницькі дії та мордування. Саме близькість окремих об'єктивних ознак зазначених кримінальних правопорушень нерідко створює труднощі під час їх кваліфікації та відмежування у правозастосовній діяльності [15, с. 251].

Отже, наявність спільних ознак між катуванням і суміжними складами кримінальних правопорушень свідчить про необхідність їх чіткого розмежування. Правильне встановлення особливостей об'єктивної сторони має визначальне значення для належної кримінально-правової кваліфікації діяння та забезпечення однакового застосування положень кримінального законодавства.

1.3. Суб'єктивні ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 127 КК України

На відміну від об'єктивної сторони, яка характеризує зовнішній прояв кримінального правопорушення, суб'єктивна сторона відображає внутрішню психічну діяльність особи під час його вчинення. Саме вона дає змогу встановити психічне ставлення винного до власної поведінки та її наслідків. У теорії кримінального права до елементів суб'єктивної сторони традиційно відносять вину, мотив, мету та емоційний стан особи [16, с. 17].

Суб'єктивна сторона катування, передбаченого статтею 127 КК України, має низку характерних особливостей, що зумовлені специфікою цього кримінального правопорушення. Її зміст визначається не лише формою вини, а й обов'язковою наявністю спеціальної мети, без встановлення якої правильна кримінально-правова кваліфікація діяння є неможливою.

Аналізуючи положення статті 127 КК України, Г. Н. Телесніцький обґрунтовано зазначає, що катування може бути вчинене виключно з прямим

умислом. Такий висновок впливає із законодавчого визначення цього кримінального правопорушення, оскільки диспозиція статті прямо вказує на наявність спеціальної мети. За таких умов складно уявити ситуацію, коли особа, діючи з непрямым умислом, свідомо застосовує насильство для досягнення конкретного результату, визначеного кримінальним законом [17, с. 311].

Оскільки катування належить до кримінальних правопорушень із матеріальним складом, психічне ставлення винного повинно охоплювати як саме діяння, так і його суспільно небезпечні наслідки. Інтелектуальний момент умислу полягає в усвідомленні особою суспільно небезпечного характеру своїх дій та передбаченні того, що вони спричинять потерпілому сильний фізичний біль або фізичні чи моральні страждання. Вольовий момент, своєю чергою, проявляється у свідомому бажанні досягти саме такого результату шляхом застосування насильства.

Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони катування є спеціальна мета, яка прямо визначена у частині першій статті 127 КК України. Законодавець пов'язує кримінальну відповідальність за цей злочин із прагненням винного:

- примусити потерпілого або іншу особу до вчинення певних дій всупереч їхній волі, у тому числі з метою отримання зізнання чи необхідної інформації;
- покарати особу за вчинений нею або іншою особою вчинок чи за підозру у його вчиненні;
- залякати потерпілого або інших осіб;
- здійснити дискримінацію за будь-якою ознакою.

Таким чином, саме поєднання прямого умислу зі спеціальною метою є тією ознакою, яка вирізняє катування серед інших насильницьких кримінальних правопорушень. Встановлення цих елементів має вирішальне значення для правильної кваліфікації діяння та його відмежування від суміжних складів кримінальних правопорушень.

Однією з практичних проблем кваліфікації катування є встановлення факту заподіяння потерпілому саме сильного фізичного болю. Вирішення цього питання має принципове значення, оскільки від правильної оцінки інтенсивності

фізичних страждань залежить кримінально-правова кваліфікація вчиненого діяння. Водночас визначити межу больового порогу універсальними критеріями практично неможливо, адже сприйняття болю має індивідуальний характер і залежить від багатьох обставин.

У медичній практиці інтенсивність больових відчуттів оцінюється з урахуванням комплексу факторів, серед яких особливе значення мають генетично зумовлені особливості організму, вік потерпілого, його фізіологічний стан, індивідуальні конституційні характеристики, а також психоемоційний стан, рівень фізичної втоми чи перебування під впливом алкоголю або інших речовин. Саме тому під час досудового розслідування та судового розгляду оцінка ступеня заподіяних страждань повинна здійснюватися з урахуванням усіх обставин конкретної справи.

Особливого значення набуває правильна кримінально-правова оцінка дій винного у випадках, коли катування поєднується із заподіянням смерті потерпілому. Якщо особа усвідомлювала, що застосовані нею способи насильства можуть призвести до смерті, бажала або свідомо допускала настання такого наслідку, а потерпілий загинув у результаті завдання особливих фізичних чи моральних страждань, дії винного підлягають кваліфікації за пунктом 4 частини другої статті 115 КК України як умисне вбивство, вчинене з особливою жорстокістю. Такий підхід узгоджується з положеннями пункту 8 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 року № 2 [18].

Актуальність проблеми кримінально-правової протидії катуванням підтверджується і сучасною практикою. Після початку повномасштабної збройної агресії проти України було зафіксовано численні факти жорстокого поводження з цивільним населенням на тимчасово окупованих територіях, зокрема у Бучі, Ірпені та Гостомелі. Свідчення потерпілих і очевидців містять відомості про застосування фізичного насильства, погроз, психологічного тиску та інших форм жорстокого поводження, що свідчить про особливу суспільну небезпечність таких діянь і необхідність забезпечення їх належного документування та притягнення винних осіб до відповідальності [19].

Отже, дослідження суб'єктивної сторони катування свідчить, що для правильної кваліфікації цього кримінального правопорушення необхідно встановити не лише форму вини та спеціальну мету, а й характер психічного ставлення винної особи до наслідків своїх дій. При цьому оцінка інтенсивності фізичних і моральних страждань потерпілого повинна здійснюватися комплексно, з урахуванням індивідуальних особливостей людини та всіх фактичних обставин кримінального провадження.

Обов'язковим елементом складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 127 КК України, є його суб'єкт. Відповідно до положень кримінального законодавства України, суб'єктом катування може бути лише фізична осудна особа, яка досягла встановленого законом віку кримінальної відповідальності. При цьому громадянство особи не має вирішального значення, оскільки кримінальну відповідальність за вчинення цього кримінального правопорушення можуть нести як громадяни України, так і іноземці чи особи без громадянства.

Порівняльний аналіз законодавства окремих зарубіжних держав свідчить про існування різних підходів до питання відповідальності за катування. У деяких країнах, зокрема Китаї, Молдові, США, Франції та Великій Британії, законодавством передбачено можливість застосування кримінально-правових заходів щодо юридичних осіб за окремі кримінальні правопорушення. Проте безпосереднім виконавцем катування в будь-якому випадку залишається конкретна фізична особа, яка своїми діями реалізує об'єктивну сторону цього кримінального правопорушення.

На відміну від окремих зарубіжних правопорядків, кримінальне законодавство України не передбачає кримінальної відповідальності юридичних осіб за вчинення катування. Тому суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого статтею 127 КК України, може бути виключно фізична особа, яка відповідає вимогам, визначеним Загальною частиною Кримінального кодексу України.

Необхідною ознакою суб'єкта кримінального правопорушення є його осудність. У кримінально-правовій теорії вона традиційно характеризується двома взаємопов'язаними критеріями. Юридичний критерій означає здатність особи усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпечність своїх дій або бездіяльності та керувати ними. Психологічний критерій відображає психічний стан особи в момент вчинення кримінального правопорушення, за якого вона усвідомлює зміст власної поведінки, передбачає її наслідки та здатна контролювати свої вчинки.

Ще однією обов'язковою умовою притягнення до кримінальної відповідальності є досягнення особою відповідного віку. За загальним правилом, визначеним частиною першою статті 22 КК України, кримінальній відповідальності підлягають особи, яким на момент вчинення кримінального правопорушення виповнилося шістнадцять років. Водночас частина друга цієї статті встановлює перелік окремих кримінальних правопорушень, відповідальність за які настає з чотирнадцятирічного віку. На цьому акцентують увагу й М. М. Тітов та А. О. Ляш, підкреслюючи, що для катування застосовується загальний віковий ценз, передбачений частиною першою статті 22 КК України [20, с. 61].

Таким чином, суб'єктом катування визнається фізична осудна особа, яка досягла шістнадцятирічного віку. Саме сукупність цих ознак є необхідною передумовою притягнення винної особи до кримінальної відповідальності за статтею 127 КК України.

РОЗДІЛ 2. ВІДМЕЖУВАННЯ КАТУВАННЯ ВІД СУМІЖНИХ СКЛАДІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

2.1. Відмежування катування від примушування давати показання (ст. 373 КК України)

Питання відмежування катування від кримінального правопорушення, передбаченого статтею 373 КК України, і сьогодні залишається одним із найбільш дискусійних у теорії кримінального права та правозастосовній практиці. Це пояснюється наявністю спільних ознак зазначених складів, що нерідко ускладнює їх правильну кримінально-правову кваліфікацію. У науковій літературі висловлюються різні погляди щодо доцільності збереження статті 373 КК України як самостійної кримінально-правової норми, що зумовлено відсутністю єдиного підходу до її співвідношення зі статтею 127 КК України.

Відповідно до статті 127 КК України, катування полягає в умисному заподіянні особі сильного фізичного болю або фізичних чи моральних страждань шляхом нанесення побоїв, мучення чи інших насильницьких дій із визначеною законом спеціальною метою, зокрема примушування до певної поведінки, отримання відомостей або зізнання, покарання, залякування чи дискримінації [2].

Водночас частина перша статті 373 КК України встановлює кримінальну відповідальність за примушування до надання показань під час допиту шляхом застосування незаконних дій з боку прокурора, слідчого, дізнавача або працівника оперативного підрозділу [2]. Отже, вже на рівні законодавчого визначення простежуються як спільні, так і відмінні ознаки цих кримінальних правопорушень.

Як зазначає В. О. Жиліна, під час досудового розслідування справ цієї категорії нерідко виникають труднощі з правильною юридичною оцінкою характеру насильницьких дій, що, своєю чергою, призводить до помилок у кримінально-правовій кваліфікації [21, с. 142]. Практика свідчить, що в окремих

випадках дії, які містять ознаки катування, кваліфікуються за статтею 373 КК України, якщо насильство застосовується під час отримання показань. Саме тому чітке встановлення всіх елементів складу кримінального правопорушення має вирішальне значення для правильної правової оцінки вчиненого діяння.

Отже, розмежування статей 127 і 373 КК України повинно здійснюватися не лише за характером застосованого насильства, а й з урахуванням суб'єкта кримінального правопорушення, мети його вчинення та особливостей об'єктивної сторони. Саме комплексний аналіз зазначених ознак дає можливість уникнути помилок під час кваліфікації.

Як уже зазначалося, диспозиція частини першої статті 373 КК України передбачає кримінальну відповідальність за примушування особи до надання показань під час допиту шляхом застосування незаконних методів впливу. На практиці такі дії можуть проявлятися у різних формах, зокрема у застосуванні фізичного насильства до допитуваного чи його близьких, заподіянні тілесних ушкоджень, завданні фізичного болю, незаконному обмеженні свободи пересування, пошкодженні або знищенні майна, шантажі, погрозах, розголошенні конфіденційної інформації чи введенні особи в оману з метою отримання бажаних відомостей.

У науковій літературі звертається увага на значну схожість окремих ознак складів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 127 та 373 КК України. Так, К. В. Катеринчук висловлює думку, що їх нормативний зміст частково дублюється, у зв'язку з чим обґрунтовує доцільність перегляду чинної законодавчої конструкції статті 373 КК України [4, с. 64]. Водночас така позиція не є загальновизнаною й залишається предметом наукової дискусії.

Важливо враховувати, що катування може виступати способом вчинення примушування до надання показань. Саме тому під час кримінально-правової кваліфікації необхідно враховувати співвідношення загальної та спеціальної норм, а також особливості конструкції статті 373 КК України. Якщо службова особа під час проведення допиту застосовує катування з метою отримання показань, питання кваліфікації вирішується з урахуванням положень частини

другої статті 373 КК України, яка спеціально передбачає відповідальність за такі дії. Відповідно, застосування статті 127 КК України у таких випадках потребує оцінки через призму правил конкуренції кримінально-правових норм.

Отже, відмежування катування від примушування до надання показань має важливе практичне значення, оскільки безпосередньо впливає на правильність кримінально-правової кваліфікації. Усунення помилок у застосуванні статей 127 і 373 КК України сприятиме забезпеченню законності, ефективному розслідуванню таких кримінальних правопорушень та реалізації принципу невідворотності кримінальної відповідальності.

Протидія катуванням і примушуванню до надання показань є одним із пріоритетних напрямів діяльності міжнародної спільноти. З цією метою функціонують численні міжнародні та національні інституції, які здійснюють моніторинг дотримання прав людини, документують факти жорстокого поводження, надають допомогу потерпілим і сприяють удосконаленню механізмів запобігання таким кримінальним правопорушенням. Важливу роль у цій сфері відіграють міжнародні організації, зокрема Організація Об'єднаних Націй та інституції Європейського Союзу, а також українські державні й громадські організації, діяльність яких спрямована на захист прав і свобод людини.

Підвищення ефективності протидії катуванням потребує не лише належного нормативно-правового регулювання, а й системної інформаційно-просвітницької роботи. Доцільним є проведення навчальних заходів, інформаційних кампаній та підготовки фахівців у сфері захисту прав людини, що сприятиме формуванню нетерпимості до будь-яких проявів жорстокого поводження та підвищенню рівня правової культури суспільства.

Особливого значення ця проблема набула в умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України, під час якої міжнародними та національними органами фіксуються численні факти катувань і жорстокого поводження щодо військовополонених та цивільного населення. У зв'язку з цим важливим напрямом державної політики має стати розвиток ефективної системи

документування таких кримінальних правопорушень, насамперед у населених пунктах, де були зафіксовані відповідні факти. Створення спеціалізованих центрів із документування та збереження доказової бази сприятиме належному розслідуванню цих злочинів, притягненню винних до відповідальності та забезпеченню відновлення прав потерпілих.

Отже, ефективна протидія катуванням потребує комплексного підходу, який поєднує міжнародне співробітництво, удосконалення національного законодавства, належне документування кримінальних правопорушень і підвищення рівня правової обізнаності населення. Лише за умови взаємодії державних органів, міжнародних інституцій та громадянського суспільства можливо забезпечити реальний захист прав людини та дотримання принципу невідворотності відповідальності за катування.

2.2. Відмежування катування від побоїв, мордування та інших кримінальних правопорушень проти життя і здоров'я особи

Однією з найбільш дискусійних проблем кваліфікації кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи є відмежування катування від побоїв і мордування. Така проблема виникає у зв'язку з тим, що окремі ознаки складів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 126 та 127 КК України, мають спільний зміст, що нерідко ускладнює їх правильну кримінально-правову оцінку.

Порівняльний аналіз частини першої статті 126 та частини першої статті 127 КК України свідчить про наявність низки спільних елементів. До них належать умисна форма вини, загальний суб'єкт кримінального правопорушення, а також застосування побоїв чи інших насильницьких дій, які спричиняють фізичний біль потерпілому. Водночас законодавець не конкретизує інтенсивність болю як обов'язкову ознаку складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 126 КК України. Вирішальне значення для відмежування цих складів має встановлення спеціальної мети, яка є

обов'язковою ознакою катування. Саме прагнення винного примусити потерпілого або іншу особу до певної поведінки, отримати від неї інформацію чи зізнання, покарати, залякати або дискримінувати свідчить про наявність ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 127 КК України.

Ще більше спільних рис простежується при зіставленні частини другої статті 126 КК України із нормою про катування. Це пояснюється тим, що кваліфікуючою ознакою побоїв і мордування є, зокрема, вчинення діяння способом мордування, а також залякування потерпілого чи його близьких. За певних фактичних обставин зазначені ознаки можуть набувати змісту, близького до ознак катування, особливо коли насильницькі дії супроводжуються заподіянням сильного фізичного болю або фізичних чи моральних страждань. Саме така подібність створює труднощі під час кримінально-правової кваліфікації та потребує ретельного аналізу всіх елементів складу кримінального правопорушення.

У науковій літературі висловлюються різні пропозиції щодо усунення зазначеної колізії. Однією з них є внесення змін до частини другої статті 126 КК України шляхом виключення із її диспозиції вказівки на мету залякування потерпілого або його близьких. На думку прихильників такого підходу, це сприятиме більш чіткому розмежуванню статей 126 і 127 КК України. Водночас аналогічне виключення цієї ознаки зі статті 127 КК України не видається обґрунтованим, оскільки спеціальна мета залякування відповідає міжнародним стандартам криміналізації катувань, закріпленим у Конвенції ООН проти катувань.

Отже, основною відмінністю катування від побоїв і мордування є не лише характер застосованого насильства, а насамперед наявність спеціальної мети та інтенсивність заподіяних фізичних або моральних страждань. Саме комплексне дослідження цих ознак дає змогу правильно кваліфікувати вчинене діяння та уникнути помилок у правозастосовній практиці.

Крім того, аналіз положень Кримінального кодексу України свідчить про наявність низки кримінальних правопорушень, окремі ознаки яких можуть

збігатися з ознаками катування. До таких належать, зокрема, кримінальні правопорушення, передбачені статтями 121, 122, 125, 206, 355, частиною третьою статті 189 КК України та іншими нормами Особливої частини Кодексу. Залежно від фактичних обставин справи окремі способи вчинення цих діянь можуть супроводжуватися застосуванням фізичного або психічного насильства, що потребує ретельного аналізу всіх елементів складу кримінального правопорушення під час його кваліфікації.

Водночас сама лише наявність фізичного насильства або заподіяння потерпілому болю ще не свідчить про вчинення катування. Вирішальне значення має встановлення сукупності обов'язкових ознак, передбачених статтею 127 КК України, зокрема характеру заподіяних страждань, способу їх завдання, форми вини та спеціальної мети, з якою діяв винний. Саме відсутність хоча б однієї із зазначених ознак виключає можливість кваліфікації діяння як катування.

На практиці правильне відмежування катування від суміжних кримінальних правопорушень має важливе значення не лише для забезпечення законності, а й для дотримання принципу індивідуалізації кримінальної відповідальності. Помилки у кваліфікації можуть призвести як до необґрунтованого пом'якшення відповідальності, так і до неправильної правової оцінки суспільно небезпечного діяння, що негативно впливає на ефективність кримінально-правового захисту прав людини.

Отже, відмежування катування від побоїв, мордування та інших суміжних кримінальних правопорушень повинно здійснюватися шляхом комплексного аналізу всіх елементів складу кримінального правопорушення. Лише врахування об'єкта посягання, об'єктивної та суб'єктивної сторін, а також спеціальної мети вчинення діяння дає можливість забезпечити правильну кримінально-правову кваліфікацію та однакове застосування положень кримінального законодавства.

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ КАТУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

3.1. Предмет доказування у кримінальних провадженнях щодо катування

Однією з основних умов ефективного досудового розслідування та судового розгляду є належне встановлення предмета доказування у кримінальному провадженні. Саме від повноти збирання, перевірки та оцінки доказів залежить законність прийнятого процесуального рішення, правильність кримінально-правової кваліфікації діяння та забезпечення реалізації принципу невідворотності кримінальної відповідальності.

Поняття предмета доказування визначено у статті 91 Кримінального процесуального кодексу України, відповідно до якої під час кримінального провадження підлягають доказуванню обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. До них належать, зокрема, подія кримінального правопорушення, винуватість особи, форма вини, мотив і мета вчинення діяння, вид та розмір заподіяної шкоди, обставини, що впливають на ступінь тяжкості кримінального правопорушення, а також інші обставини, передбачені кримінальним процесуальним законом [22].

У кримінальних провадженнях щодо катування предмет доказування має певні особливості, що обумовлені специфікою складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 127 КК України. Поряд із загальними обставинами, визначеними статтею 91 КПК України, орган досудового розслідування та суд повинні встановити спосіб застосування насильства, характер і ступінь фізичних або моральних страждань потерпілого, наявність спеціальної мети, а також причинний зв'язок між діями винної особи та наслідками, що настали.

Особливу увагу під час доказування необхідно приділяти встановленню спеціальної мети, оскільки саме вона є однією з обов'язкових ознак складу

катування. Недоведеність цієї ознаки може свідчити про відсутність складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 127 КК України, та зумовити необхідність кваліфікації діяння за іншими нормами кримінального закону.

Крім цього, предмет доказування у справах про катування охоплює встановлення часу, місця, способу та інших обставин вчинення кримінального правопорушення, характеру тілесних ушкоджень, психологічного стану потерпілого, а також причин і умов, що сприяли вчиненню такого кримінального правопорушення. Комплексне дослідження зазначених обставин забезпечує всебічність, повноту й об'єктивність кримінального провадження та створює необхідні передумови для ухвалення законного й обґрунтованого судового рішення.

Отже, предмет доказування у кримінальних провадженнях щодо катування має комплексний характер і охоплює не лише обставини, визначені кримінальним процесуальним законодавством, а й специфічні ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 127 КК України. Саме повне встановлення цих обставин є необхідною умовою правильної кваліфікації діяння та забезпечення ефективного захисту прав потерпілих.

3.2. Проблемні питання збирання, перевірки та оцінки доказів у справах про катування

Ефективність розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із катуванням, значною мірою залежить від своєчасного збирання, належної перевірки та об'єктивної оцінки доказів. Відповідно до статті 84 Кримінального процесуального кодексу України доказами є фактичні дані, отримані у встановленому законом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя або суд встановлюють наявність чи відсутність обставин, що мають значення для кримінального провадження [22]. Водночас у справах про

катування процес доказування має низку особливостей, які істотно ускладнюють встановлення об'єктивної істини.

Однією з найбільших проблем є своєчасне збирання доказів. У багатьох випадках сліди насильства можуть швидко зникати, а окремі види катувань взагалі не залишають виражених тілесних ушкоджень. Особливо це стосується психологічного насильства, погроз, позбавлення сну, води чи їжі, ізоляції, а також інших способів впливу, які здатні спричинити значні моральні страждання без очевидних фізичних проявів. Саме тому першочергового значення набуває оперативне проведення слідчих (розшукових) дій, фіксація тілесних ушкоджень, вилучення речових доказів та документування обстановки місця події.

Не менш важливим є забезпечення належної перевірки отриманих доказів. Відповідно до статті 94 КПК України жоден доказ не має наперед встановленої сили, а слідчий, прокурор і суд оцінюють кожен доказ з позиції належності, допустимості, достовірності, а також достатності їх сукупності для прийняття процесуального рішення [22]. У справах про катування це означає необхідність комплексної оцінки показань потерпілих, свідків, висновків експертів, матеріалів фото- та відеофіксації, медичної документації, результатів проведених експертиз та інших джерел доказової інформації.

Особливе місце у процесі доказування займають судово-медична та психологічна експертизи. Висновок судово-медичного експерта дозволяє встановити характер, локалізацію, механізм утворення та ступінь тяжкості тілесних ушкоджень, тоді як психологічна експертиза сприяє визначенню наявності моральних страждань, психотравмуючих наслідків та інших психологічних змін, які могли виникнути внаслідок застосування катування. Сукупність цих доказів нерідко має вирішальне значення для правильної кваліфікації кримінального правопорушення.

Окремою проблемою залишається доведення спеціальної мети, передбаченої статтею 127 КК України. На відміну від тілесних ушкоджень, які можуть бути підтверджені об'єктивними медичними даними, мотив і мета є внутрішніми психічними процесами особи. Їх встановлення здійснюється

шляхом аналізу поведінки винного, характеру насильницьких дій, способу їх вчинення, висловлювань, взаємовідносин між учасниками події та інших обставин кримінального провадження. Саме недоведеність спеціальної мети найчастіше стає причиною перекваліфікації діяння на інші кримінальні правопорушення проти життя і здоров'я особи.

Слід також враховувати, що відповідно до принципу презумпції невинуватості та вимог кримінального процесуального законодавства всі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь. Тому орган досудового розслідування повинен забезпечити формування належної та достатньої доказової бази, яка відповідатиме вимогам допустимості, належності, достовірності та взаємного узгодження доказів.

Отже, специфіка доказування у кримінальних провадженнях щодо катування полягає у необхідності комплексного дослідження не лише фізичних наслідків насильства, а й психологічного стану потерпілого, способу вчинення кримінального правопорушення, його мети та інших обставин, що мають істотне значення для правильної кримінально-правової кваліфікації. Саме повнота та якість доказування забезпечують реалізацію принципів законності, справедливості та невідворотності кримінальної відповідальності.

3.3. Судова практика та напрями вдосконалення доказування катування

Важливе значення для однакового застосування положень кримінального та кримінального процесуального законодавства має судова практика. Саме під час розгляду конкретних кримінальних проваджень формується підхід до оцінки доказів, визначення меж допустимості доказової інформації та встановлення критеріїв відмежування катування від інших кримінальних правопорушень. Аналіз судових рішень свідчить, що найбільші труднощі виникають під час доведення спеціальної мети катування, оцінки достатності доказів та

встановлення причинно-наслідкового зв'язку між діями винної особи і заподіяними фізичними або моральними стражданнями.

Особливу роль у формуванні єдиної правозастосовної практики відіграють правові позиції Верховного Суду, який у своїх рішеннях неодноразово наголошував на необхідності всебічної, повної та неупередженої оцінки доказів у їх сукупності. При цьому жоден доказ не може розглядатися ізольовано від інших матеріалів кримінального провадження, а висновок про винуватість особи повинен ґрунтуватися на достатній і взаємоузгодженій доказовій базі.

Не менш важливе значення має практика Європейського суду з прав людини, який у своїх рішеннях неодноразово підкреслював абсолютний характер заборони катувань, закріпленої у статті 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Відповідно до правових позицій ЄСПЛ держава зобов'язана забезпечити не лише ефективне розслідування кожного повідомлення про катування чи жорстоке поводження, а й створити належні процесуальні механізми для збирання, перевірки та оцінки доказів. Невиконання цього обов'язку саме по собі може свідчити про порушення міжнародних стандартів захисту прав людини.

На підставі аналізу норм кримінального та кримінального процесуального законодавства, а також сучасної правозастосовної практики доцільно визначити основні напрями вдосконалення доказування у кримінальних провадженнях щодо катування. До таких напрямів, на нашу думку, належать:

- забезпечення своєчасної фіксації тілесних ушкоджень і психологічного стану потерпілих;
- розширення використання сучасних технічних засобів документування слідчих (розшукових) дій;
- удосконалення методики проведення судово-медичних і психологічних експертиз;
- підвищення рівня професійної підготовки слідчих, прокурорів та суддів щодо застосування міжнародних стандартів документування катувань;

- посилення взаємодії правоохоронних органів з експертними установами та правозахисними організаціями під час документування фактів катування.

Таким чином, удосконалення доказування кримінальних правопорушень, передбачених статтею 127 КК України, потребує комплексного підходу, що поєднує належне нормативне регулювання, формування єдиної судової практики, використання сучасних криміналістичних методик і врахування міжнародних стандартів захисту прав людини. Лише за таких умов можливо забезпечити ефективне розслідування фактів катування, правильну кримінально-правову кваліфікацію та невідворотність відповідальності винних осіб.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження кримінально-правової характеристики катування, передбаченого статтею 127 Кримінального кодексу України, а також особливостей його відмежування від суміжних кримінальних правопорушень і проблем доказування у кримінальному провадженні можна зробити такі висновки.

1. Катування є одним із найбільш суспільно небезпечних кримінальних правопорушень, оскільки посягає не лише на здоров'я людини, а й на її честь, гідність, особисту свободу та недоторканність. Криміналізація цього діяння обумовлена необхідністю забезпечення ефективного захисту основоположних прав людини, що відповідає як положенням Конституції України, так і міжнародним стандартам у сфері прав людини.

2. Аналіз складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 127 КК України, свідчить, що його обов'язковими ознаками є заподіяння сильного фізичного болю або фізичних чи моральних страждань, спеціальна мета вчинення діяння, а також прямий умисел. Саме сукупність цих ознак відрізняє катування від інших насильницьких кримінальних правопорушень.

3. Найбільші труднощі у правозастосовній діяльності виникають під час відмежування катування від примушування до надання показань, побоїв, мордування та інших кримінальних правопорушень проти життя і здоров'я особи. Вирішальне значення для правильної кваліфікації мають встановлення спеціальної мети, характеру застосованого насильства, ступеня фізичних або моральних страждань потерпілого та інших елементів складу кримінального правопорушення.

4. Проведене дослідження підтвердило, що предмет доказування у кримінальних провадженнях щодо катування має комплексний характер. Крім загальних обставин, визначених статтею 91 Кримінального процесуального кодексу України, обов'язковому встановленню підлягають спосіб вчинення

кримінального правопорушення, характер і ступінь заподіяних страждань, спеціальна мета, форма вини та причинний зв'язок між діями винної особи і наслідками.

5. Особливістю доказування у справах про катування є необхідність використання різних джерел доказової інформації. Вирішальне значення мають своєчасна фіксація тілесних ушкоджень, проведення судово-медичних і психологічних експертиз, належна оцінка показань потерпілих і свідків, а також застосування сучасних технічних засобів документування. Комплексний підхід до доказування сприяє встановленню об'єктивної істини та ухваленню законного процесуального рішення.

6. Аналіз наукових підходів і положень чинного законодавства дає підстави стверджувати, що окремі норми Кримінального кодексу України потребують подальшого вдосконалення з метою усунення труднощів під час розмежування катування із суміжними складами кримінальних правопорушень. Водночас будь-які законодавчі зміни повинні відповідати міжнародним зобов'язанням України, зокрема положенням Конвенції ООН проти катувань та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

7. У сучасних умовах особливої актуальності набуває забезпечення ефективного документування фактів катування, особливо тих, що пов'язані зі збройною агресією проти України. Це потребує належної взаємодії органів досудового розслідування, прокуратури, суду, експертних установ і правозахисних організацій, а також використання міжнародних стандартів розслідування таких кримінальних правопорушень.

Отже, ефективна протидія катуванням можлива лише за умови поєднання дієвого кримінально-правового регулювання, належного процесу доказування, єдності судової практики та неухильного дотримання міжнародних стандартів захисту прав людини. Саме комплексний підхід до кримінально-правової оцінки та розслідування фактів катування сприятиме забезпеченню принципу невідворотності відповідальності, утвердженню верховенства права та зміцненню гарантій захисту прав і свобод людини в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001, № 25-26, ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
3. Кримінальне право України : Загальна частина : підручник / за ред. В.Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2015. 528 с.
4. Кримінальна відповідальність за катування в Україні та зарубіжних країнах: навч. посіб. / За заг. ред. д.ю.н., проф. А. В. Савченка. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2018. 240 с. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/7687/1/%D0%9A%D0%B0%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_2018_%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87_%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1_%D0%9C%D0%9E%D0%9D.pdf
5. Кримінальне право і законодавство України. Частина Загальна. Курс лекцій / За ред. М. Й. Коржанського. Київ : Атіка, 2001. 432 с.
6. Кузнецов В. В. Теорія кваліфікації злочинів : Підручник / В. В. Кузнецов, А. В. Савченко / За заг. ред. д.ю.н., проф. В. І. Шакуна. 4-те вид., пероб. Київ : Алерта, 2012. 316 с.
7. Гацелюк В. О. Щодо класифікації злочинів проти здоров'я у КК України 2001 року. *10 років чинності Кримінального кодексу України : проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн : матеріали міжн. наук.-практ. конф.*, 13–14 жовт. 2011 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2011. С. 394–400.

8. Популярна юридична енциклопедія / [кол. авт. : В. К. Гіжевський, В. В. Головченко, В. С. Ковальський (кер.) та ін.]. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 528 с.
9. Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів : [навч. посіб.] / М. Й. Коржанський. Видання 3-тє, доп. і пероб. Київ : Атіка, 2007. 592 с.
10. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 9-те вид., переробл. та допов. Київ : Юридична думка, 2012. 1316 с.
11. Кримінальне право України. (Загальна частина) : підручник / [А. М. Бабенко, Ю. А. Вапса, В. К. Гришук та ін.] ; за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : Вид-во ХНУВС, 2011. 378 с.
12. Кваліфікація злочинів, підслідних органам внутрішніх справ : Навчальний посібник / За заг. ред. В. В. Коваленка; за наук. ред. О. М. Джужи та А. В. Савченка. Київ : Атіка, 2011. 648 с.
13. Матеріали для обговорення : посібник для викладача з теми «Поліція і права людини» 15 способів зацікавити поліцейських питаннями прав людини / Пер. з фр. Аннеке Оссе. Страсбург, 2002. 84 с.
14. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 року № 6. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/REG791.html
15. Тіцька Л. І. Жорстокість як ознака складів злочинів. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2012. Випуск 55. С. 247–253.
16. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За заг. ред. О. М. Джужи, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.
17. Телесніцький Г. Н. Особливості суб'єктивної сторони катування. С. 311–313. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/4866/1/%D0%9D%D0%90%D0%A3%D0%9A%D0%9E%D0%92%D0%95%20%D0%97%D0%90%D0%91>

[%D0%95%D0%97%D0%9F%D0%95%D0%A7%D0%95%D0%9D%D0%9D%D0%AF_p401-403.pdf](#)

18. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи: постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 року № 2. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0002700-03>
19. Мамедов Г. «Від катувань почорніли спина та ноги»: Україна повинна «кричати» про тортури на окупованих територіях. *Радіо Свобода*. 08.11.2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-povynna-krychaty-pro-tortury-na-okupovanomu-donbasi/31544640.html> (дата звернення: 05.05.2025).
20. Тітов М. М., А. О. Ляш. Кримінальне право : навч. посіб. для дистанц. навчання. Київ : Ун-т «Україна», 2005. 544 с.
21. Жиліна В. О. Примушування давати показання і його відмінність від катування. С. 140–144. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/9982/1/140-144.pdf>
22. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>